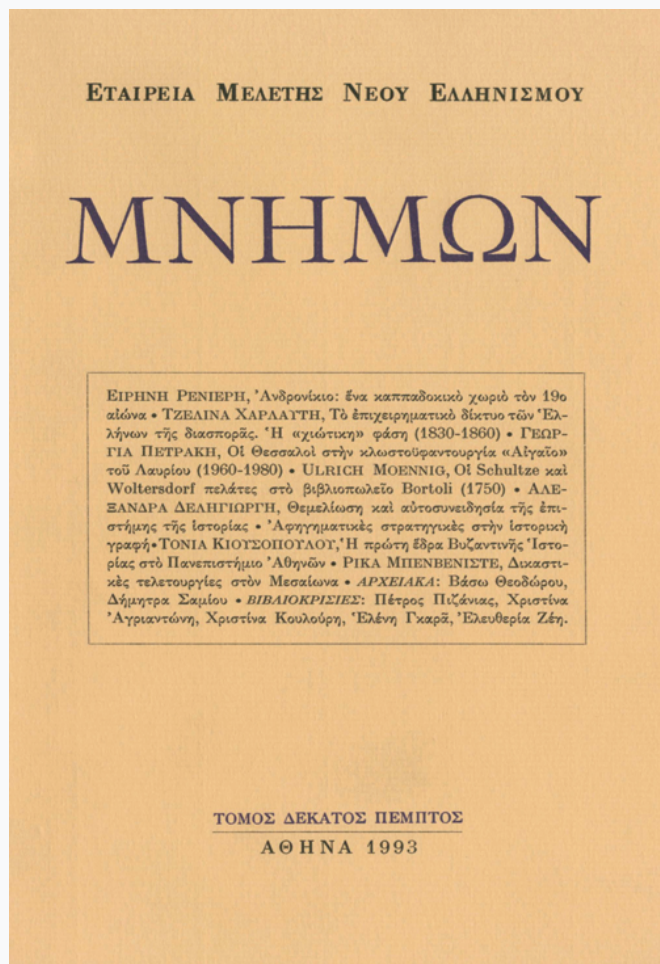

Μνήμων

Τόμ. 15 (1993)

Speros Vryonis, The Turkish State and History. Clio meets the Grey Wolf, Institute for Balkan Studies ap. 237, Θεσσαλονίκη 1991, 131 σ.

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ

doi: [10.12681/mnimon.486](https://doi.org/10.12681/mnimon.486)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΟΥΛΟΥΡΗ Χ. (1993). Speros Vryonis, The Turkish State and History. Clio meets the Grey Wolf, Institute for Balkan Studies ap. 237, Θεσσαλονίκη 1991, 131 σ. *Μνήμων*, 15, 329-333. <https://doi.org/10.12681/mnimon.486>

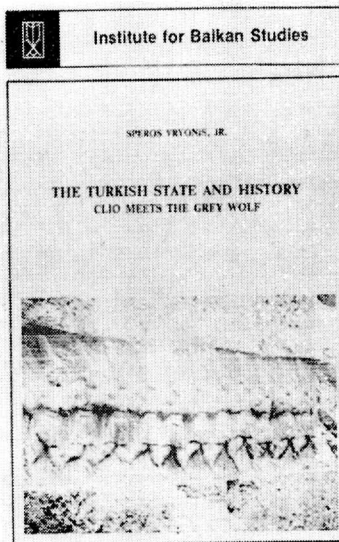
ρήσεις προεξοφλήσεων μιᾶς τράπεζας, ἓνα μέγεθος δηλαδή πού ἐξ ὀρίσμου ἀφορᾷ τὸν καπιταλιστικὸ «ὄροφο» τῆς οἰκονομίας, ἂν εἶχε νὰ κάνει μὲ οἰκονομία «σαφῶς προκαπιταλιστικοῦ χαρακτήρα»; Καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἀποτελέσματα, στὴν ἴδια προφανή ἀντίφαση μὲ τὸ γενικὸ πλαίσιο βρίσκεται καὶ ἡ διαπίστωση ὅτι «ὁ οἰκονομικὸς χῶρος τῆς ἐλληνικῆς ἐπικράτειας χαρακτηρίζοταν ἀπὸ ἀξιόλογες δυνατότητες οἰκονομικῆς ἐπικοινωνίας» (σ. 170). Εὐτυχῶς, τὰ πορίσματα τῆς μελέτης διατηροῦν τὴν αὐτοτέλειά τους σὲ σχέση μὲ τίς ἀρχικὲς παραδοχὲς καὶ ὁ μελετητὴς τὰ «διαβάζει» χωρὶς προκαταλήψεις.

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΑΓΡΙΑΝΤΩΝΗ

Speros Vryonis, *The Turkish State and History. Clio meets the Grey Wolf*, Institute for Balkan Studies αρ. 237, Θεσσαλονίκη 1991, 131 σ.

Δεν θα ἦταν ἴσως υπερβολὴ νὰ ισχυρισθεῖ κανεὶς ὅτι, τους δύο τελευταίους αἰῶνες, ἡ συμπαθὴς Κλειώ υπῆρξε ἡ πλέον πολυπαθὴς, ἀλλὰ καὶ πολυέραςτος, μούσα. Πόλεμοι καὶ επαναστάσεις ἐγίναν στο ὄνομά της, ἐνέπνευσε πολιτικὲς προπαγάνδες καὶ τροφοδότησε προεκλογικὲς εκστρατείες, ἐγίνε κόμικ, λαϊκὸ ἀνάγνωσμα, κινηματογραφικὸ ἔργο καὶ τηλεοπτικὴ σειρά, ἀπέκτησε ἀκαδημαϊκοὺς υπηρέτες καὶ ερασιτέχνες εραστές. Στις περισσότερες περιπτώσεις ἐμπλέχτηκε, δίχως ἄλλο, ἐξαιτίας των πολλῶν ερασιτεχνῶν φανατικῶν οπαδῶν της ἀλλὰ καὶ γιατί πολὺ συχνά κλήθηκε νὰ γίνεῖ θεραπαινίδα της πολιτικῆς.

Τὸ βιβλίο τοῦ Σπ. Βρυώνη «Τὸ Τουρκικὸ Κράτος καὶ ἡ Ἱστορία. Ἡ Κλειώ συναντᾷ τὸν Γκρίζο Λύκο» περιγράφει μὲ λεπτὴ εἰρωνεία καὶ μὲ τὰ ἐπιστημονικὰ ὅπλα τοῦ επαγγελματία ἱστορικοῦ κάποιες ἀπ' αὐτὲς τις περιπτώσεις της μούσας της ἱστορίας: δύο ἐπισκέψεις της στὴν Τουρκία —μία μὲ τὸν Κεμάλ καὶ μία μὲ τὸν Οἰζάλ— καὶ μία τρίτη ἐπίσκεψή της στὶς Ἠνωμένες Πολιτείες, ὅπου συγκεκριμένα συναντᾷ τὸν τούρκο πρέσβη. Οἱ ἐπισκέψεις αὐτὲς συνδέονται μὲ τίς σχέσεις που ἀναπτύσσει ὁ «Γκρίζος Λύκος» μὲ τὴν Κλειώ ἢ, ἀλλιῶς, τὸ τουρκικὸ κράτος μὲ τὴν ἱστορία ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1920-1930. Τότε, μετὰ τὴ διάλυση

της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η τουρκική εθνική ταυτότητα αναθεωρείται, ενώ το κράτος, υπό τον Κεμάλ, αναλαμβάνει κεντρικό και ρυθμιστικό ρόλο στην επεξεργασία και την προώθηση των νέων δογμάτων του τουρκικού εθνικισμού μέσα από εκπαιδευτικούς και ερευνητικούς θεσμούς. Οι επίσημες ιστοριογραφικές και γλωσσολογικές θέσεις που διατυπώνονται αυτή την περίοδο (Τουρκική Ιστορική Θέση και Γλωσσική Θεωρία του Ήλιου), συμπληρωματικές μεταξύ τους, ξεπερνούν τα μέχρι τότε ανθρωπολογικά επιχειρήματα που αναιρούσαν την ένταξη των Τούρκων στην κίτρινη φυλή —ένταξη που συνεπαγόταν αυτομάτως φυλετική κατωτερότητα— για να οδηγηθούν στην προβολή, αντίθετα, της ανωτερότητας της τουρκικής φυλής, με άλλου τύπου επιχειρήματα πλέον που όριζαν ως κοιτίδα του ευρωπαϊκού πολιτισμού την Κεντρική Ασία.

Πρόκειται δηλαδή για την αναγνώριση του τουρκικού πολιτισμού ως προγόνου τόσο του αρχαίου ελληνικού όσο και του νεότερου ευρωπαϊκού πολιτισμού. Οι συνέπειες αυτής της θέσης για την εικόνα της Τουρκίας ήταν σημαντικές: ανατροπή της στερεότυπης άποψης περί «βαρβαρότητας» των Τούρκων, η οποία τροφοδοτούνταν από τη διπολική αντίθεση Ευρώπης-Ασίας· σύνδεση του τουρκικού πολιτισμού με τον ευρωπαϊκό και, συνεπώς, καταξίωσή του· αρχαιότητα και συνέχεια της τουρκικής γλώσσας και του τουρκικού πολιτισμού και ανάδειξη των Τούρκων σε κεντρική θέση μέσα στην παγκόσμια ιστορία.

Οι νέοι όροι με τους οποίους αναπτύσσεται αυτός ο πολιτισμικός εθνικισμός είναι απολύτως σύμφωνοι με τα δεδομένα της εποχής μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η οποία χαρακτηρίζεται ως το «απόγαιο του εθνικισμού». Η τουρκική εθνότητα οπωσδήποτε δεν αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα εθνικού συνόλου που προσπαθεί να αποδείξει τη συνέχειά του μέσα στο χρόνο με σημείο αναφοράς το γεωγραφικό χώρο που κατοικεί στο παρόν ή που θεωρεί ότι του ανήκει. Για τους Τούρκους, το ρόλο αυτό ανέλαβε η Ανατολία, όπου η διαδοχή των πολιτισμών παρουσιάζεται —σύμφωνα με την επίσημη ιστοριογραφική άποψη— ως απολύτως αρμονική και συνεκτική: τόσο οι Χετταίοι όσο και οι Ίωνες θεωρούνται πρόγονοι των Τούρκων. Η επιλογή του ευρωπαϊκού προσώπου εξάλλου σήμαινε παραγνώριση, εκμέρους του επίσημου τουρκικού εθνικισμού, ενός βασικού στοιχείου της τουρκικής εθνικής ταυτότητας, της θρησκείας. Η διάκριση από το Ισλάμ, επιλογή του Κεμάλ και γενικότερα του τουρκικού κράτους, απαιτούσε να τονισθεί η προϊσλαμική περίοδος της τουρκικής ιστορίας.

Το βιβλίο του πρώην πρωθυπουργού και, στη συνέχεια, προέδρου της Τουρκίας Τουρχκούτ Οζάλ *La Turquie en Europe* (Παρίσι 1988) εγγράφεται στη συνέχεια των επίσημων τουρκικών θέσεων ως προς το ιστορικό παρελθόν, με έμφαση κυρίως στις ευρωπαϊκές συνδέσεις της Τουρκίας από τη νεολιθική εποχή μέχρι σήμερα. Το βιβλίο άλλωστε αφιερώνεται «στους λαούς της Ευρώπης

και στον τουρκικό λαό που αποτελεί τμήμα τους». Οι σκοπιμότητες του βιβλίου ενόψει της διεκδίκησης από την Τουρκία της ένταξής της στην ΕΟΚ είναι μάλλον διάφανες. Το ενδιαφέρον ωστόσο στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ότι μια ιστορία «από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς» —για να θυμηθούμε έναν τίτλο προσφιλή στην παραδοσιακή ιστοριογραφία— γράφεται από έναν πρωθυπουργό. Βεβαίως, η ενασχόληση των πολιτικών με την ιστορία και, επίσης, η συγγραφή ιστορικών έργων από πολιτικούς δεν αποτελεί καινοφανές εγχείρημα. Το εν λόγω βιβλίο πάντως, δεδομένης της ιδιότητας του συγγραφέα και του κυρίαρχου ρόλου του στην πολιτική ζωή της Τουρκίας μετά το 1983, αφενός αντιπροσωπεύει τις επίσημες θέσεις του τουρκικού κράτους σχετικά με την ιστορία και αφετέρου είναι τεκμήριο ως προς τον τρόπο με τον οποίο η τουρκική κυβέρνηση χρησιμοποιεί την ιστορία.

Το έργο του Σπύρου Βρυώνη ήταν εύκολο. Η ιστορική επιχειρηματολογία του Οζάλ, αναπτυγμένη χωρίς τις σχολαστικές σημειώσεις των ειδικών και την τεκμηρίωση που απαιτεί η ιστορική έρευνα, ήταν μάλλον εύκολος στόχος για έναν επαγγελματία ιστορικό, ειδικευμένο επιπλέον σε ζητήματα οθωμανικής ιστορίας. Ωστόσο, παρά την εύκολη απόρριψη και αναίρεση, η τουρκική θέση δεν είναι εντελώς ακατανόητη και θα ήταν χρήσιμο, όπως δεν έγινε, να παραλληλιστεί με την αντίστοιχη ελληνική στάση. Η Δυτική Ευρώπη συμβολίζει —αλλά και προβάλλει αυτάρεσκα για τον εαυτό της— αυτό το πολιτισμικό βέλτιστο του οποίου πολλοί επιμέρους λαοί θέλουν να είναι κοινωνοί. Η περίπτωση της «Ιστορίας της Ευρώπης» το επιβεβαιώνει. Και επειδή η τελευταία εισβολή βαρβάρων στην Ευρώπη χρονολογείται από την πτώση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, κατά τον Γίββωνα, όποιος θελήσει να την κατακτήσει έκτοτε θα πρέπει «να πάψει να είναι βάρβαρος». Κατ' αναλογία, η ένταξη στην ΕΟΚ προϋποθέτει πολιτισμική συγγένεια, και αυτήν ακριβώς προσπαθεί να αποδείξει ο Οζάλ με το βιβλίο του. Η ειρωνεία είναι ότι η συγγένεια αυτή αποδεικνύεται μέσω του ελληνικού πολιτισμού, ο οποίος δικαιωματικά αναγνωρίζεται ως πρόγονος του σύγχρονου δυτικοευρωπαϊκού. Η σχέση με τους Έλληνες διατρέχει πράγματι όλο το βιβλίο σε μια αγωνιώδη προσπάθεια να αποδειχτεί ότι ο τουρκικός πολιτισμός προηγήθηκε του ελληνικού. Νομίζω ότι είναι πράγματι άσκοπο να ασχοληθεί κανείς με τα πρωτεία ή τα δευτερεία των πολιτισμών και να πέσει στην ίδια παγίδα της ιδεολογικής χρήσης της ιστορίας, παγίδα που δεν φαίνεται να αποφεύγει άλλωστε ούτε ο Σπ. Βρυώνης.

Αν το Α' και το Β' κεφάλαιο του βιβλίου του Σπ. Βρυώνη μπορούν να χαρακτηρισθούν ως ιστορικά, το Γ' κεφάλαιο έχει σαφώς εναργέστερο τον πολιτικό χαρακτήρα. Εξετάζονται εδώ οι προσπάθειες του τουρκικού κράτους να εξαγάγει και να επιβάλει τις επίσημες απόψεις του για την ιστορία στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι προσπάθειες αυτές ενορχηστρώνονται από την τουρκική πρεσβεία στην Ουάσινγκτον, από τη δεκαετία του 1980, και με επιχειρησιακό

όργανο το Ινστιτούτο Τουρκικών Σπουδών (ITS). Παρουσιάζοντας ποσοτικά στοιχεία σχετικά με τις πηγές χρηματοδότησης του Ινστιτούτου αλλά και με τους αποδέκτες υποτροφιών και επιχορηγήσεων εκ μέρους του και αναδεικνύοντας την κυρίαρχη θέση του τούρκου πρέσβη στη δομή και τις δραστηριότητες του ITS, ο Βρυώνης δείχνει τον πολιτικό κατεξοχήν ρόλο που παίζει το ITS. Το συμπέρασμα που φαίνεται πως τον ενδιαφέρει να συναγάγει θα μπορούσε να συνοψισθεί ως εξής: εφόσον το ITS δεν είναι ανεξάρτητο ερευνητικό ίδρυμα αλλά υπηρετεί τις πολιτικές σκοπιμότητες της τουρκικής κυβέρνησης, το αμερικανικό ακαδημαϊκό κατεστημένο που δέχτηκε κατά καιρούς επιχορηγήσεις από το ITS υιοθετεί αναπόφευκτα μια πολιτική θέση, εκείνη του τουρκικού κράτους. Η πολιτικοποίηση της ιστορικής έρευνας μπορεί να μην αποτελεί σοβαρό παράπτωμα για έναν πολιτικό, αλλά τί γίνεται με τους δηλωμένους υπηρέτες της Κλειούς;

Το ερώτημα, καθόλα νόμιμο για το ITS, είναι ωστόσο φύσει αμφίρροπο: οι κρινόμενοι θα μπορούσαν κάλλιστα να γίνουν κριτές και να στιγματίσουν αντίστοιχες τάσεις και συμπεριφορές στην ελληνική ιστοριογραφία και τους εκπροσώπους της, άτομα και ιδρύματα. Άλλωστε, η επίκριση του μύθου της «τρισχιλιετούς» τουρκικής ιστορίας δεν κρύβει πίσω της την αλαζονεία του μύθου της «τρισχιλιετούς» ελληνικής ιστορίας; Με οδηγό την αυτοκριτική μας διάθεση, θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε και, στη συνέχεια, να απαλλαχθούμε από δυο χρόνια ελαττώματα της ιστοριογραφικής μας παράδοσης: αφενός, τη μυωπική προσήλωση σε ελληνοκεντρικά ζητήματα και αφετέρου, την πρεσβυωπική θεώρηση των αδυναμιών και ολισθημάτων της ιστορικής επιστήμης.

Το επίκεντρο της ανάλυσης του Γ' κεφαλαίου του έργου του Σπ. Βρυώνη εντοπίζεται στη γενοκτονία των Αρμενίων, αχίλλειο πτέρνα της τουρκικής πολιτικής, η οποία ενδιαφέρεται να βελτιώσει την εικόνα της Τουρκίας στο εξωτερικό όχι μόνο με σύγχρονα αλλά και με ιστορικά επιχειρήματα. Ο συγγραφέας περιγράφει τις αντιδράσεις που κατηύθυνε η τουρκική κυβέρνηση στις ΗΠΑ ενόψει της αναγνώρισης της γενοκτονίας από την αμερικανική γερουσία: διαμαρτυρίες τόσο εκ μέρους ακαδημαϊκών, υπό τον συντονισμό του ITS, όσο και εκ μέρους εταιρειών με οικονομικά συμφέροντα στην Τουρκία.

Πράγματι, δεν είναι μόνο τα πολιτικά συμφέροντα τα οποία συχνά προσδιορίζουν την ιστορική επιχειρηματολογία: ο οικονομικός παράγοντας μπορεί να αποδειχτεί εξίσου σημαντικός στην επιλογή κάποιας ιστορικής ερμηνείας. Η υποτέλεια της Κλειούς σε πολιτικές και οικονομικές σκοπιμότητες περιορίζει ή και αναιρεί την ανεξαρτησία της επιστημονικής ιστορικής έρευνας. Η εμπλοκή της κεντρικής εξουσίας εξάλλου, για να ορισθεί η επιθυμητή, και νοούμενη ως μία, ιστορική αλήθεια, αποτελεί ίσως την πιο ακραία μορφή πολιτικοποίησης της ιστορίας. Μέσα σ' ένα κλίμα αναγεννώμενου, ή μετασχηματισμένου, εθνικισμού, και μάλιστα στον ευαίσθητο χώρο της ΝΑ Ευρώπης, τα παραδείγ-

ματα πληθαίνουν ανησυχητικά. Σ' αυτό το πλαίσιο ο μονομερής στιγματισμός του τουρκικού παραδείγματος δεν επαρκεί· περισσότερο συσκοτίζει την αλήθεια, ενώ αποτελεί εύκολο άλλοθι για συγκαλυμμένη προβολή ελληνοκεντρικών θέσεων. Το επιχείρημα της υπεράσπισης της ιστορικής αλήθειας εξάλλου εξασθενεί και εκμηδενίζεται όταν εμπνέεται από την πολιτική στράτευση και μη επιστημονικές σκοπιμότητες. Η πολιτική εμπλοκή του ιστορικού τον αποδυναμώνει αυτομάτως από τα επιστημονικά του όπλα και κλονίζει την αξιοπιστία του λόγου του. Οι ανησυχίες μας είναι βάσιμες: αν οι ίδιοι οι θεράποντες της ιστορίας την οδηγούν στην αυλή της πολιτικής, ο δρόμος της Κλειούς θα είναι μακρύς πριν επιστρέψει στον Παρνασσό.

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ

Turkologischer Anzeiger/Turkology Annual: Το Τουρκολογικό Βιβλιογραφικό Περιοδικό

Η βιβλιογραφική ενημέρωση, προπαντός η παρακολούθηση της τρέχουσας παραγωγής στο διεθνές χώρο, είναι ένα από τα κύρια desiderata κάθε επιστήμονα. Το διεθνές βιβλιογραφικό περιοδικό *Turkologischer Anzeiger/Turkology Annual* (TA - Τουρκολογικός Δείκτης) έχει στόχο του να καλύψει αυτή ακριβώς την ανάγκη όσον αφορά στο χώρο των οθωμανικών και τουρκικών σπουδών.

Αν και πολύ λίγο γνωστό στην Ελλάδα, το TA έχει ήδη δεκαοχτώ χρόνια συνεχούς παρουσίας. Εκδίδεται μια φορά το χρόνο από τους György Hazai και Andreas Tietze στη Βιέννη. Οι τόμοι 1 (1975) και 2 (1976) είναι ενταγμένοι στο περιοδικό του Ινστιτούτου Ανατολικών Σπουδών της Βιέννης *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* (WZKM) αρ. 67 και 68, οι υπόλοιποι είναι αυτόν ομοι. Η συντακτική επιτροπή —όπως και η χρηματοδότηση— είναι διεθνής. Το κύριο βάρος της έκδοσης, που αρχικά γινόταν εξ ολοκλήρου στη Βιέννη, φέρουν πλέον οι Ούγγροι συνεργάτες και για το άμεσο μέλλον προγραμματίζεται μια πιο ενεργή συμμετοχή των Γερμανών (Κρατική Βιβλιοθήκη Βερολίνου).

Η επιτυχία του περιοδικού οφείλεται στη συμβολή των συνεργατών του από διάφορες χώρες, οι οποίοι συγκεντρώνουν τις αντίστοιχες εθνικές δημοσιεύσεις. Εκτός από τις ευρωπαϊκές χώρες (συμπεριλαμβανομένων και των χω-

